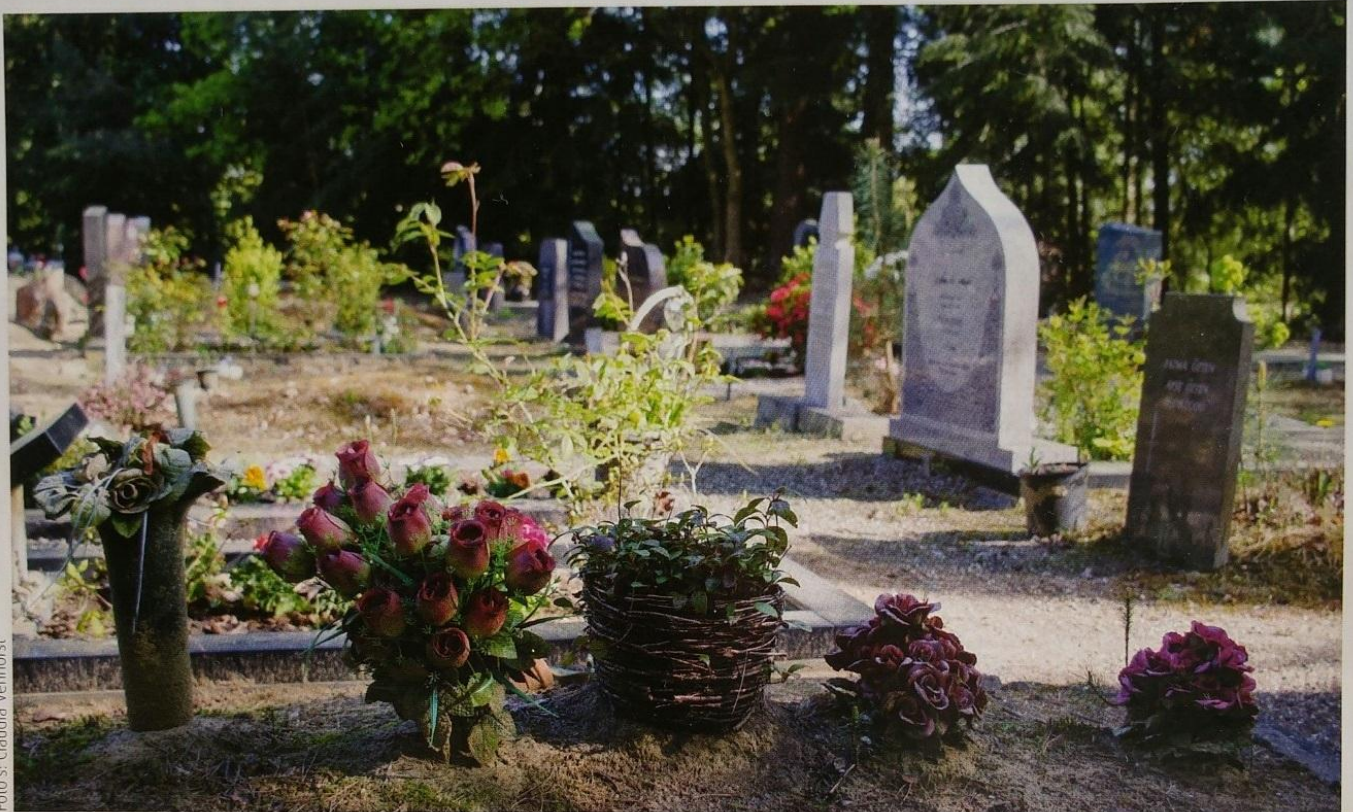

Nederlandse context beïnvloedt rituelen van migranten

Geen moslimuitvaart is hetzelfde

Foto's: Claudia Venhorst

Moslims mogen volgens de voorschriften een graf niet versieren maar toch zie je in Nederland ook bij hen de verpersoonlijking doorzetten.

Moslims in Nederland leven in verschillende gemeenschappen en omgevingen, en hebben uiteenlopende migratieverhalen. Hun rituelen rond de dood zijn net zo divers. Daarbij kunnen uitvaartbegeleiders meer betekenen dan ze vaak denken.

“De diversiteit in het leven zie je terug in rituelen rondom de dood; ook bij moslims”, begint religiewetenschapper Claudia Venhorst (1972) haar verhaal meteen met de crux. “Precies zoals bij autochtonen”, lacht de docent en onderzoeker van de Radboud Universiteit Nijmegen. Om serieus te vervolgen dat mensen die diversiteit soms teleurstellend vinden, omdat ‘de islam toch duidelijke regels kent rondom overlijden’.

Venhorst promoveerde in 2013 op onderzoek naar hoe moslims in een kleinstedelijke omgeving met een gevarieerde moslimgemeenschap hun religie opvatten, en vooral hoe ze die in de praktijk vormgeven wanneer ze in Nederland met overlijden te maken krijgen. Venhorst pleit voor meer kennis over de context – niet over de religieuze regels. Ze geeft ook interculturele communicatietrainingen aan dienst- en hulpverleners om moslims rondom overlijden beter te begeleiden. Uitvaartondernemers adviseert ze: “Breng je deskundigheid in en stap vooral over de angst heen van het onbekende met religieuze voorschriften.”

Migratieverhaal

Eerdere studies over ‘beleeft religie’ zijn meestal uitgevoerd in de Randstad en onder moslimmeerderheden, zoals Turken en Marokkanen. Destijds als gastarbeiders gekomen zijn ze al decennia in Nederland, of hier geboren, en goed

georganiseerd. Bij een overlijden kunnen ze voor ‘hoe het hoort’ terugvallen op hun netwerk. Venhorst koos bewust een ander kader voor haar onderzoek. “In Venlo (waar ze haar onderzoek deed, red.) worden moslims veelal meer en harder met verscheidenheid in afkomst geconfronteerd. Waar moet een Afghaan of Somaliër op terugvallen? Zijn ‘eigen club’ is klein, of ontbreekt en is niet georganiseerd.”

Behalve dat ze vaak meer een netwerk in Nederland hebben, kiezen moslims van de eerste generatie gastarbeiders ook vaker voor begraven in hun land van herkomst. “Maar dat is voor een vluchteling vaak geen optie”, benadrukt ze nog eens het verschil dat iemands migratieverhaal maakt.

Moslims zoeken bij overlijden als eerste steun bij de geloofsvoorschriften van de islam. Alleen ontbreekt de praktijkervaring vaak bij de invulling en uitvoe-

‘Met een islamitische begrafenis kan iedereen zich bemoeien’

ring. Niet elke moslim heeft dan een gemeenschap om te raadplegen. Denk bijvoorbeeld aan een Somalisch gezin in een dorp. Venhorst constateerde veel onzekerheid, stress en onrust, wat de drang om ‘het juiste te doen’ alleen maar versterkt.

Bij ‘het goed regelen’ denken autochtonen vooral aan de uitvaart. Die is belangrijk voor nabestaanden. Voor moslims draait alles om een goede overgang van de overledene naar het hiernamaals, en dat is breder, benadrukt Venhorst: “Het sterven, de rituele wassing, het uitvaartgebed, de begrafenis en het grafbezoek.”

Rituele wassing

“De rituele wassing is niet alleen religieus heel belangrijk”, zegt Venhorst. “Meestal is dat ook het laatste moment dat de overledene in Nederland is. De regels mogen dan strikt zijn, het is wel een privé-aangelegenheid, waarvan de familie bepaalt wie erbij is; hét moment om op een persoonlijke manier afscheid te nemen. Een islamitische begrafenis kent namelijk geen uitnodigingen; daar kan iedereen aan meedoen. En zich dus ook mee bemoeien”, zegt de goedlachse Limburgse.

Voor het rituele wassen, in mortuaria van uitvaartcentra of in moskeeën, wordt vaak een expert ingehuurd. Mannen wassen een man, vrouwen een vrouw. “Nabestaanden geven dit belangrijke element graag uit handen om zeker te weten dat de islamitische regels dan goed gevolgd worden. Terwijl een expert de voorgeschreven wassing verzorgt is er daarnaast ruimte voor een persoonlijk afscheidsritueel.”

In haar onderzoek bespeurde Venhorst dat de uitleg en uitvoering van regels en rituelen met de tijd verandert en ook varieert met de (migratie)context van de gemeenschap waarin iemand leeft. “De eerste migrantengolf koos vaak voor begraven in het land van herkomst, bij familie. Tegenwoordig is familie juist de reden om in Nederland begraven te willen worden.”

Begraafplaats

De angst voor schending van de grafrust is voor moslims soms reden om niet voor begraven in Nederland te kiezen. Toch kan eeuwige grafrust ook hier op sommige (natuur)begraafplaatsen wel afgekocht worden, zoals in Almere op de louter islamitische begraafplaats. En wat de overige eisen betreft: gemeentelijke begraafplaatsen kennen meestal een islamitisch deel, waar men – volgens voorschrift – met het hoofd naar Mekka, naar het oosten, ligt. Een graf markeren mag, versieren niet.

Claudia Venhorst deed onderzoek naar hoe moslims hun religie vormgeven wanneer ze in Nederland met overlijden te maken krijgen.

Venhorst zag islamitische graven ‘eigenlijk nauwelijks van de andere verschillen’. “Ook hier zet de verpersoonlijking door. Op het islamitische deel van een begraafplaats in Den Haag hebben Surinamers, Turken, Marokkanen en Indonesiërs hun eigen vak. In Venlo zie je juist de diversiteit naast elkaar, omdat op volgorde wordt begraven. Niet op afkomst.”

Op de begraafplaats in Venlo viel Venhorst nog iets anders op. “Het islamitische deel kwam er al in 1995,

in samenspraak met de lokale Turkse en Marokkaanse moskeeën. Maar lang werden er nauwelijks mensen uit deze groepen begraven. De meeste graven zijn van vluchtelingen, gevolgd door ‘jongere’ moslims of overledenen uit gemengde huwelijken.” Er is dus weliswaar met de georganiseerde moslimmeerderheid afgestemd, wil Venhorst maar zeggen, maar het is een heel andere populatie die van de mogelijkheid gebruikmaakt. “Diversiteit kent niet één vertegenwoordiging of gesprekspartner.”

Regisseur

Daarom adviseert ze uitvaartondernemers om vooral lokaal in gesprek te gaan met moslims en met het eigen team over wat er komt kijken bij het overlijden van een moslim. Venhorst merkt dat de focus op de regels en het islamitisch begraven ligt. “Jammer, want juist de rituele wassing biedt zoveel kansen voor het maatwerk en de persoonlijke invulling, die de uitvaartbranche voorstaat. Ook moslims hebben soms geen idee van de organisatie rondom iemands overlijden. Als uitvaartbegeleider kun je daarin de regie nemen. Stap over de onbekendheid met geloofsvoorschriften heen. Richt je niet op de religie en de regels, maar op de behoefte. Ook de islam biedt ruimte voor een creatieve invulling.”

De enige uitdaging die Venhorst ziet, is voorkomen dat je in de uitvoering van het religieuze terecht komt. “Maar dat zou je bij een katholieke dienst ook doen. Je moet de grens kennen. Laat religieuze handelingen over aan een expert, die de familie vaak regelt, en concentreer je op de verbinding met de rituele elementen.” Als de focus te veel op de geloofsregels ligt, dan krijgt het ritueel geen betekenis. “Daar maken uitvaartbegeleiders juist het verschil”, moedigt ze aan. “Het draait om zingeving, ongeacht of het een religieuze of een seculiere uitvaart is.”